

Bagó József

A fiatalok foglalkoztatásának helyzete, munkanélküliségük csökkentésének lehetőségei

Az elmúlt öt évben a gazdaság teljesítménye mintegy 25 százalékkal esett vissza, a foglalkoztatottak száma másfél millió fővel csökkent, megjelent a tömeges munkanélküliség. A struktúraváltás elmaradása, lassúsága miatt alig jöttek létre új munkahelyek. Így – miközben a munkavállalók nagyobb része számára többé-kevésbé nyíltak védekezési és visszavonulási lehetőségek – teljesen kiszolgáltatottá váltak azok a fiatalok, akiknek soha nem volt munkahelyük.

Tanulmányunkban áttekintjük a foglalkoztatási helyzetképet, a fiatalokat érintő munkaerőpiaci kínálat-kereslet tényezőit és várható változásait, valamint munkanélküliségük csökkentésének lehetőségeit.

Elemzésünkben a 15–16 és 29 év közötti korosztályokba tartozókat tekintjük fiataloknak. Életkoruktól függetlenül azokat tekintjük pályakezdőknek, akik oklevelüket másfél évnél nem régebben, közép- vagy felsőfokú oktatási intézményben szerezték, s így jogosultak speciális munkaerőpiaci támogatásokra.¹

A fiatalok munkaerőpiaci helyzetének megítélésében nehézségeket okoz, hogy nincs olyan átfogó információs rendszer, amelyre támaszkodva követni tudnánk nagyobb ifjúsági csoportok pályáját. Ismeretes, hogy az iskolarendszertől kikerülőknél csak egyes – munkanélküli – csoportjai jelennek meg a munkaerőpiaci nyilvántartásokban.

Foglalkoztatási helyzetkép, a munkaerőpiaci kínálat és kereslet várható változásai

Az elmúlt öt évben a foglalkoztatottak száma a korábbi szint mintegy két harmadára csökkent, ami jelentősen meghaladta a gazdasági visszaesés mértékét. Ez arra utal, hogy a korábban jellemző túlfoglalkoztatás mérséklődött, a nemzetgazdasági termelékenység a létszám oldaláról nézve javult. A foglalkoztatási folyamatoknak ugyanakkor mégsem a termelékenység technikai javulásából következő növekedés a jellemzője, hanem a gazdaság és a fog-

lalkoztatás zsugorodása: 1990 óta a foglalkoztatottak száma több mint másfél millióval lett kevesebb, mintegy félmillióra tehető a nyilvántartott munkanélküliek száma és egymillióra az egyéb, nem dolgozó munkavállalási korú népességé. A korábbi tendenciák fenntartásának, az improduktív népesség további bővítésének azonban mind az egyéni eltartóképeség, mind a jövedelmeket terhelő elvonások tekintetében társadalmi korlátai vannak.

A magyar foglalkoztatási struktúra – a fő arányokat tekintve – jelentős mértékben közeledett a fejlett ipari országokéhoz képest. Felgyorsult a három nagy foglalkoztatási szektor átrendeződése: a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 18-ról 9 százalékra, az iparban, építőiparban foglalkoztatottaké 37-ről 34 százalékra csökkent, a szélesen értelmezett szolgáltatásokban foglalkoztatottaké pedig 45-ről 57 százalékra nőtt. A termelő szféra létszámának fogyását azonban nem a műszaki fejlesztés, a beruházások, az innováció, a szolgáltató területek szívó hatása váltotta ki, hanem az, hogy a gazdasági válság – és ezáltal a létszámcsökkenés – sokkal kevésbé érintette a nem anyagi, mint az anyagi ágazatokat.

A gazdaság stabilizálása és a modernizálás egyes elemei a foglalkoztatottak számának további – a prognózisok szerint mintegy 280–350 ezer fős – csökkenésével járnak. A szolgáltató szféra várhatóan továbbra sem lesz képes felszívni a felszabaduló létszámot, sőt maga is létszámvesztő lesz.

Arra számíthatunk, hogy lelassul a szektorok közötti létszám-átrendeződés: éspedig a mezőgazdaságban foglalkoztatottak létszámának fokozatos stabilizálódása, az építőiparban dolgozók számának emelkedése, az iparban és a nem anyagi ágazatokban dolgozók számának csökkenése miatt.

A prognózis alapján a regisztrált munkanélküliség intenzív növekedésére nem kell számítani. Ugyanakkor tovább nő a nem regisztrált munkanélküliek, illetve a fekete gazdaságban foglalkoztatottak száma. Jelenleg nehezen számszerűsíthetően nő a kínálat (pl. a nyugdíjkorhatár emelése miatt), és csökken a kereslet (a legjelentősebb visszaesés a feldolgozóiparban prognosztizálható, az állami vállalatok relatíve magas aránya miatt). A kormány stabilizációs intézkedései között, a költségvetési szférában előírt, illetve – a támogatás csökkenése nyomán – feltételezett leépítés a munkanélküliség nagyságában alig lesz érezhető. Változások következhetnek be ugyanakkor a munkanélküliek minőségi összetételében: az újonnan bekerülők képzetesebbek, mobilabban lesznek, s valószínűleg politikai érdekérvényesítő képességük is erőteljesebb lesz.

Emellett tovább nő a tartósan munkanélküliek száma és aránya. Már ma is meghaladja a 60 százalékot azoknak az aránya, akik egy évnél régebben jelentkeztek első alkalommal a munkaügyi központnál. Nekik egyre csökken a munkaképességük, készségük, ezért egyre kisebb az esélyük arra, hogy csupán foglalkoztatáspolitikai eszközök segítségével tartósan és nagyobb számban munkához jussanak, így teljesen kiszorulhatnak a munka világából, s a szociális ellátórendszerek gondoskodására lesznek utalva.

A foglalkoztatás kedvezőtlen tendenciái és a munkanélküliség mindenkit sújtanak, de más következményekkel a munkához szokottak és a munkához még nem szokottak körében. Az inaktívvá válás és a munkanélküliség ne-

gatív társadalmi hatásai a fiataloknál, pályakezdőknél nagyobbak lehetnek, és nehezen visszafordíthatóvá válhatnak.

A munkaerőpiac fiatalokat érintő folyamatainak várható alakulása

1. A *demográfiai folyamatok* hatására a munkaerő-kínálatot közvetlenül befolyásoló munkavállalási korúak (15–59 éves férfiak és 15–54 éves nők) száma a 90-es évek első felében összesen 126 ezer fővel nőtt. Az évtized második felére a növekedés megáll, mert kisebb létszámú korosztályok lépnek munkavállalási korba.

Csökcentették a munkaerő-kínálatot, enyhítették a munkaerőpiaci feszültségeket, egyben növelték a fiatalok munkavállalási lehetőségeit az alábbi tényezők:

- az iskolarendszerben, nappali tagozaton tanulók számának növekedése;
- a gyest, gyedet, gyetet igénybe vevők (250–260 ezer fő) száma, ill. a sorkatonai állomány létszáma (1994-ben 53,5 ezer fő) több mint 20 százalékkal csökkentette az ifjúsági munkaerő-kínálatot;
- a nyugdíjkorhatáron túl foglalkoztatottak számának mérséklődése;
- a korhatár előtti nyugdíjazás viszonylag széles lehetősége: a koregredményes, a korengedményes, a rokkantsági és az előnyugdíj révén több mint félmillióval nőtt a munkaerőpiacról kivonulók száma.

Ezek a folyamatok közvetve és közvetlenül is javították a pályakezdők esélyeit, ugyanakkor jelentős terheket rónak az ellátórendszerekre.

Miközben azonban demográfiai okokból csökken a munkavállalási korúak létszáma, a már meghozott és a tervezett gazdasági megszorító intézkedések a nyugdíjrendszer változásával együtt várhatóan kiegyenlítik ennek a munkaerő-kínálatra gyakorolt hatását. Sőt – amennyiben nem történik meg az oktatás kiterjesztése, és tovább csökken a sorkatonák létszáma – az ifjúsági munkaerő-kínálat növekedhet is.

2. Az *iskolarendszer* egyre több fiatalot tart hosszabb ideig intézményeiben, jelentősen késleltetve ezzel a munkaerőpiacra való kilépést. Nő a továbbtanulók aránya, jelenleg a munkavállalási korúaknak mintegy 10 százaléka vesz részt nappali oktatásban. Ugyanakkor évente mintegy 35–40 ezer fiatal nem végzi el az általános iskolát vagy nem tanul tovább, illetve kimarad a középiskolából. A középfokú végzettséget szerzők közül legrosszabb helyzetbe a szakiskolákból kikerülők jutnak, alapvetően a képzés elavult struktúrája, tartalma, „zsákutcás” jellege miatt, ahogyan a gimnáziumban érettségizettek a szakképzés hiánya folytán kerülnek hátrányos helyzetbe.

A gimnáziumot végzettek közül jelentős azoknak a száma, akik azért válnak munkanélkülivé, mert nem kerültek be felsőoktatási intézménybe. E fiatalok többségének célja a továbbtanulás, így rövid távon nem is kívánnak munkába állni. Számukra megoldást a felsőoktatás diverzifikálása, új felsőfokú és szakképzési formák bevezetése jelenthet.

A 15–19 évesek között az elmúlt években erőteljesen emelkedett a 8 általánost végzettek, a középfokú és felsőfokú iskolát végzettek aránya. A

munkaerőpiacon megjelenők legnagyobb csoportja a középfokú végzettségűeké. Emellett a 8 általánossal vagy ennél alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya jelentős.

Lényegesen kedvezőbb képet mutat a *pályakezdők* iskolai végzettség szerinti megoszlása, közöttük már teljes számban jelen vannak a felsőfokú végzettségűek.

A pályakezdők iskolázottsága, képzettsége nem magasabb, sőt valamelyest még alacsonyabb is, mint a foglalkoztatottaké (természetesen figyelembe kell venni a későbbi továbbtanulás korrigáló hatását). Az iskolarendszertől szakképzetlenül kikerülők aránya ugyanakkor ma is 35–40 százalék. (Az iskolai oktatásból kilépők létszámát és végzettség szerinti összetételét a *táblázat* mutatja.)

Legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlás 1995-ben (százalékban)

Iskolai végzettség	Foglalkoztatottak	Pályakezdők ¹	Regisztrált munkanélküliek		Bejelentett üres állások
			összesen	pályakezdők ²	
8 általánosnál kevesebb	1,6		4,8	0,0	1,1
Általános iskola 8 osztálya	23,6	27,0	28,4	0,0	44,0
Szakképzés	28,6	30,0	33,9	42,4	41,3
Szakiskola	1,0	3,0	1,1	7,2	1,4
Gimnázium	11,0	8,0	7,8	25,4	5,3
Szakközépiskola	19,5	20,0	13,3	17,7	4,1
Technikum			3,1	4,7	0,5
Főiskola	8,8		2,7	1,9	1,6
Egyetem	5,9	12,0	1,1	0,7	0,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

1. Az előrejelzések szerint az iskolarendszertől az 1994/95. tanév befejezését követően kiléptek megoszlása.

2. A pályakezdők munkanélküli segélyére jogosító feltételek miatt alapvetően a legalább középfokú végzettségűek érdekeltek abban, hogy szerepeljenek a nyilvántartásban, ezért az adatok torzítanak.

3. A magyar munkanélküliség egyik demográfiai sajátossága az, hogy a *nemek szerinti* munkanélküli rátákat figyelembe véve a nők aránya kedvezőbb a férfiakénál. Mérsékeltebb különbséggel, de ugyanezt tapasztalhatjuk a pályakezdőknél is. A jelenség egyik oka valószínűleg az, hogy a férfiak átlagos iskolai végzettsége lényegesen alacsonyabb, mint a nőké. A felsőfokú intézményekből kétszer annyi lány kerül ki, és a középiskolát 30 százalékkal több lány végzi el, mint fiú. A szakképzés iskoláiban a helyzet fordított: mintegy kétszer annyi fiú végez ezekben az intézményekben, mint lány. A nemek szerinti eltérés a szakirányoknál is megmutatkozik.

4. A fiatalok *munkaerő-kínálatában* sajátos ciklikusság figyelhető meg. Ennek az az oka, hogy a körükben döntő súlyú pályakezdők a tanév befejezését követően nagy létszámban és szinte azonos időben jelennek meg a munkaerőpiacon.

5. A *munkaerőpiac szűkülése* olyan tartós folyamattá vált, amely az is-

kolarendszerből kilépők helyzetét is nagymértékben meghatározza. Csökkent az összmunkaalkalmak száma, és az ifjúság hiányzó munkatapasztalatai, a munkába állításukkal járó nehézségek még tovább csökkentik az ifjúsági munkaerő-keresletet.

Az iskolában tanultak és a munkahelyi követelmények összehangolása egyébként is nehezebb, mint az idősebb korosztályoknál. Esélyeiket ugyanakkor növeli, hogy ismereteik frissebbek, gyorsabban tanulnak, alkalmazkodnak. Ez az előny azonban csak akkor érvényesíthető, ha korszerű új munkahelyek keletkeznek, és ha létrejön a struktúraváltás.

A munkaügyi szervezet statisztikai, információs rendszere, eddig kiépült állásfeltáró és állásközvetítő mechanizmusa nem teszi lehetővé, hogy az a teljes munkaerő-keresletet – különösen az ifjúsági munkaerő-keresletet – kövesse és pontosan tükrözze, csak a munkaadók által bejelentett üres állásokról vannak adatai.

A munkaerő-kereslet 1990 májusában süllyedt a munkaerő-kínálat alá, ekkor regisztráltak a munkaközvetítő irodák először kevesebb üres állás-helyet, mint álláskeresőt. 1995 végén a bejelentett üres állások csupán a munkanélküliek 5–6 százalékának kínáltak elhelyezkedési lehetőséget. Ez még akkor is igen kevés, ha – a nemzetközi tapasztalatok alapján – feltételezzük, hogy a munkáltatók üres munkahelyeiknek legfeljebb egyharmad részét jelentik be.

A tapasztalatok szerint a munkáltatók különösen a magasabb vagy speciális iskolázottságot, képzettséget igénylő munkahelyekre keresnek a munkaerőpiaci szervezet megkerülésével munkavállalókat. Az adatok szerint így – miközben a regisztrált munkanélküliek között nő a szakképzettséggel rendelkező fizikai dolgozók, valamint a szellemi foglalkoztatásuk aránya – a munkáltatók döntő többségében (89 százalékban) fizikai dolgozókat keresnek, fele-fele arányban szakmunkásokat, illetve betanított és segédmunkásokat. A szellemi foglalkozásuk számára bejelentett üres állások túlnyomó többsége ügyintézői munkakör. A regisztrált üres állások jelentős része a Munkaerőpiaci Alapból támogatott állás.

Mindent egybevetve a munkaerőpiaci szervezeten keresztül a szakmunkásképzőt végzetek 7,6 százaléka, míg a szakközépiskolát és a gimnáziumot végzetek 3, illetve 4 százaléka tud elhelyezkedni. A felsőfokú végzettségűek közül pedig – az átlagnak megfelelő – 6 százalék számára van elhelyezkedési esély.

Valószínűsíthető, hogy a fiatalokra is jelentős vonzerőt gyakorol a fekete gazdaság. Az elérhető magasabb kereset motiválja őket, melynek fejében a munkáltatók építhetnek rövid távú érdekeltségükre (a lemondásra a társadalombiztosítási ellátásról, a nagyobb kockázatvállalásra, amely még a kriminalizált tevékenységre is könnyebben hajlamosítja őket).

A fiatalok foglalkoztatását, munkaerőpiaci ellátását segítő eszközök

A munkaügyi szervezetenél nyilvántartott – közel félmillió – munkanélküli több mint harmada fiatalabb 29 évesnél.² A vázolt kínálat-keresleti viszonyok együttes hatására a fiatalok munkaerőpiaci helyzete – a nemzetközi tendenciákkal egyezően, de azokat meghaladó mértékben – rosszabb az átlagosnál. A KSH munkaerő-felmérésének adatai szerint – az átlagos 11 százalékos munkanélküliségi rátával szemben – a 15–29 éves korosztály 16 százaléka munkanélküli. A legnehezebben a zömmel szakképzetlen 15–19 évesek találhatnak munkát (körükben a munkanélküliségi ráta 28 százalék), míg a 25–29 évesek körében a munkanélküliség átlagos mértékű.

1. A foglalkoztatási törvény, illetve az állami munkaközvetítő rendszer számos eszközzel és szolgáltatással segíti a fiatalok foglalkoztatását, munkanélküli ellátásukat:

a) Sokat vitatott, *passzív ellátást* nyújtó támogatás az 1996 júliusában megszűnt eszköz, a *pályakezdők munkanélküli segélye*, amelyet 6 hónapig kellett biztosítani, nagysága az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 80 százalékával egyezett meg, s alanyi jogon igénybe vehette az a fiatal, aki másfél éven belül szerezte meg egy középfokú vagy felsőfokú oktatási intézményben az oklevelét, illetve az iskolarendszeren kívüli oktatásban első szakképesítését, és munkanélküli járadékra nem jogosult. A pályakezdők munkanélküli segélyében részesülők száma erősen változó volt: 35 ezer fő körül ingadozott a létszámuk az iskola befejezése és a három hónapos „várankozás” után, majd lassan csökkent a segélyezési idő lejártával. 1995 augusztusában csaknem 18 ezren részesültek pályakezdők munkanélküli segélyében. A munkanélküli ellátásban (járadékban és segélyben) részesülők 36 százaléka 29 évesnél fiatalabb.

A pályakezdők munkanélküli segélye 1991 óta összesen több mint 200 ezer fő számára biztosított anyagi támogatást. Erre a Munkanélküliek Szolidaritási Alapjából 1993-ban 2237 millió, 1994-ben és 1995-ben pedig mintegy 3800 millió forintot fizettek ki.

b) A foglalkoztatási törvény *aktív eszközökkel* is segíti a fiatalok elhelyezkedését, munkaerőpiaci esélyeik növelését. Az aktív eszközök finanszírozására szolgáló Foglalkoztatási Alap megyei kereteinek meghatározásánál a szempontok között minden évben kiemelt helyen szerepel a fiatal munkanélküliek száma, aránya. Az aktív eszközökkel érintett munkanélküliek (1995-ben mintegy 180 ezer fő) egy ötödét a pályakezdők teszik ki.

– A Foglalkoztatási Alapból támogatott *munkaerőpiaci képzésben* a fiatalabb korcsoportok részvétele dominál: a résztvevők csaknem 70 százaléka 29 év alatti. Különösen a nők esetében magas a 19 év alattiak és a gimnáziumot végzetek aránya. (A törvény kötelezővé teszi a munkaügyi központ által felajánlott vagy elfogadott *képzések támogatását* azon, 18. életévét nem töltött, fiatal munkanélküliek esetében, akik az általános iskolát 3 évnél nem régebben fejezték be vagy hagyták abba, dolgozók iskolájába nem jár-

nak, illetve akik egy évnél nem régebben hagyták abba a középiskolai tanulmányaikat. A tájékoztatás, illetve a fiatalok tanulásra való motiváltságának hiányossága is szerepet játszott abban, hogy ebből a csoportból 2000 fő jelenik meg a munkaügyi központok nyilvántartásában, de közülük csak 800 fő vette igénybe az átképzést.)

– A legalább 3 hónapja munkanélküli pályakezdő tartós foglalkoztatása esetén a munkáltató kérheti a kifizetendő *munkabér 50–100 százalékának* átvállalását, legfeljebb egy éves időtartamra. A bértámogatással foglalkoztatott munkanélküliek közül minden negyedik-ötödik pályakezdő, az összes bértámogatásban részesülő csaknem fele 29 év alatti fiatal. Elsősorban a gimnáziumot és szakközépiskolát végzett, 20 évesnél fiatalabb nők aránya növekvő.

– A *közhasznú munkában* résztvevők több mint harmada 29 év alatti. Résztvételi arányuk az utóbbi időszakban erősebben nőtt más korcsoportokénál. A pályakezdők résztvételi aránya 10–15 százalék között mozog. Reálisan azonban arra számíthatunk, hogy bár tömegében bővül a közhasznú munkába bevont munkanélküliek száma – főként a jövedelempótló támogatás feltételrendszerének változása miatt –, a fiatalok aránya azonban nem fog növekedni.

– A munkába járással kapcsolatos *utazási költségtérítésben* részesülők mintegy 15 százalékát a fiatalok, pályakezdők képezik.

c) A munkaerőpiaci szervezet számos *speciális szolgáltatással* segíti a pályakezdők elhelyezkedését. (Ezek nagy részét 1993-tól az „Adj esélyt!” cselekvési program integrálta.) Ezek keretében

– a megyei munkaügyi központok a középfokú iskolákból kilépők mintegy 80 százalékát informálják közvetlenül az elhelyezkedési, képzési, egyéb támogatási lehetőségekről;

– három megyében működik az ifjúság pályaválasztását, képzésválasztását segítő foglalkoztatási információs tanácsadó iroda, valamint a megyei munkaügyi szervezetek rendelkeznek a „TÁJOLÓ” programmal, amely szintén a pályaválasztást kívánja elősegíteni;

– a megyei központok állásbörzéin minden harmadik felajánlott állás helyet fiatalok töltöttek be.

2. A szociális törvény alapján *jövedelempótló támogatásban* részesülhetnek azok a fiatal munkanélküliek (a pályakezdők kivételével), akik járadékfolyósítási idejüket kimerítették, és szociális helyzetük miatt erre rászorulnak. A támogatásban részesülők negyed része 29 évesnél fiatalabb.

3. Az *adótörvényeknek* a munkanélküliek elhelyezkedését vagy a szakmunkástanulók képzését kedvezményező rendelkezései is segítik a fiatalok foglalkoztatását, piacképes képzettségük megszerzését.

A társasági adóról szóló törvény szerint a legalább 6 hónapja regisztrált munkanélküli foglalkoztatása esetén a munkaadó adózás előtti eredménye legfeljebb 12 hónapon át csökkenthető a munkabért terhelő társadalombiztosítási járulékkal.

Ugyancsak e törvény szerint a szakmunkástanulót foglalkoztató adóalany – az oktatási intézménnyel kötött szerződés alapján – tanulónként, minden

megkezdett hónap után 2000 forinttal (1996-ban 6000 forinttal) csökkentheti az adózás előtti összegét.

A magánszemélyek jövedelemadójáról szóló törvény alapján a vállalkozó az oktatási intézménnyel kötött megállapodás vagy tanulószerveződés alapján foglalkoztatott szakmunkástanuló képzése esetén személyenként, minden megkezdett hónap után összesen havi 3000 forinttal (1997-ben 6000 forinttal) csökkentheti a vállalkozásból származó bevételeit.

Szintén a magánszemélyek jövedelemadójáról szóló törvény szerint az a vállalkozó, aki legalább 6 hónapig folyamatosan munkanélküliként regisztrált és azóta is munkanélküli személyt alkalmaz, legfeljebb 12 hónapon át a befizetett társadalombiztosítási járulékkal csökkentheti az egyéni vállalkozásból származó jövedelmét.

A fiatalok nagy része – mintegy fele – önmaga elhelyezkedik, mindenféle támogatás nélkül. Az álláskeresést a munkaerőpiaci szervezet közvetítéssel és számos speciális szolgáltatással segítette. A létező és főleg a bejelentett állások kis száma azonban korlátozta a szervezet lehetőségeit.

A fiatalok elhelyezkedését segítő munkaerőpiaci eszközök és szolgáltatások hatása ellentmondásos. Bár az igénybevevők között túlreprezentáltak a fiatalok, az aktív eszközök nem képesek ellensúlyozni az elégtelen keresletből és az oktatási rendszer működéséből adódó problémákat. Mindezek miatt úgy tűnik, a fiatalok életkori sajátosságaiból adódó munkaerőpiaci előnyök nem érvényesülhetnek kellőképpen.

Foglalkoztatáspolitikai lehetőségek

1. A munkaerő-kínálat és -kereslet befolyásolása

A munkavállaló korúak létszáma a következő években demográfiai okokból nem növekszik, a potenciális ifjúsági munkaerőforrás tovább szűkül. Az elátórendszerek szűkülése ugyanakkor várhatóan radikálisan csökkenti az önkéntes kivonulás lehetőségét a munkaerőpiacról. Mindenekelőtt a nyugdíjkorhatár emelése rendíti meg alapvetően a pályakezdő fiatalok elhelyezkedési esélyét. E folyamatok hatására a fiatal korosztályok számottevő része szorulhat ki a munkaerőpiacról, s így – a jelenlegi foglalkoztatási színvonal mellett is – automatikusan nagyobb lehet az ifjúsági munkanélküliség. S bár a következő években a korábbinál mérsékeltebb ütemben ugyan (1996-ban várhatóan 80–90 ezer fővel), de tovább folytatódik a foglalkoztatottak számának csökkenése, kedvező esetben 1998-tól stabilizálódhat a foglalkoztatottak száma. Növelheti a fiatalok munkábaállásának esélyeit a struktúraváltás, új munkahelyek keletkezése abban az esetben, ha az oktatási rendszerből kikerülő fiatalok piacképes és továbbépíthető tudással rendelkeznek.

2. Az oktatási rendszer alakítása

Az oktatási rendszernek kettős elvárással kell szembenéznie. Ismeretes, hogy a munkaerőpiacra való belépés késleltetésének fő eszköze is az iskolai oktatás és a szakképzés kiterjesztése. Ennek – a kínálatcsökkenés egyéb csatornáinak beszűkülése miatt – megnő a jelentősége. Fokozatosan általánossá kell válnia a 10 és 12 évfolyamos oktatásnak. Továbbra is növelni kell azoknak a fiataloknak az arányát, akik egy-egy korosztályból felsőfokú tanintézetben tanulhatnak tovább. Speciális oktatási formákkal és összehangolt programokkal kell mérsékelni az oktatásból, képzésből lemorzsolódók arányát, s elő kell segíteni az iskolarendszerből szakképzettséggel kilépők arányának növelését.

Ezzel párhuzamosan kiemelt feladat az oktatási-képzési rendszer struktúrájának korszerűsítése, hozzáigazítása a gazdaság igényeihez, a struktúraváltás ösztönzése. Ezt szolgálja a közoktatásban a NAT beléptetése, a szakképzésben a gazdaság szerepének és érdekeltiségének érvényesítése (a tanuló-szerződéseken keresztül, a szakképzési hozzájárulás intézményével, a gazdasági kamarák szakképzésirányításban betöltött szerepének erősítésével). A munkaerőpiaci mobilitás növeléséhez elengedhetetlen a szakképzés feltételeinek javítása. Olyan speciális szakképzési normatíva kidolgozására lenne szükség, amely figyelembe veszi a szakképzés eltérő területi sajátosságait, a fajlagosan magasabb dologi költségeket és – hosszabb távon – azt is, hogy az adott képzési kínálattal milyen esélyt nyújt az iskola az elhelyezkedéshez.

A munkaerőpiaci képzések fejlesztésére vonatkozó stratégiai munkálatok során a cél az lehet, hogy a programok tartalmi fejlesztésével és a programkínálat bővítésével, az intézményrendszer (ideértve a felnőtt és ifjúsági szakképzés intézményeit egyaránt) összehangolt működtetésével minden munkanélküli és munkanélküliséggel veszélyeztetett, s kiemelten a pályakezdő fiatal, iskolai végzettségéhez illeszkedő és a munkaerőpiaci szükséglet által indokolt képzési lehetőséget találjon. A képzések minőségének védelmére, a pénzügyi források gazdaságos felhasználása érdekében a normativitás elvének következetes alkalmazására van szükség a programok, a képző intézmények értékelésében és a képzési források elosztásában.

Az „egészséges” szereposztás az lenne, ha az iskolai rendszerű oktatás nyújtana lehetőséget az általános műveltség megszerzésére, az érettségi vizsga letételére, az első szakma megszerzésére. A második és további szakma megszerzéséhez pedig az iskolarendszeren kívüli oktatásnak, illetve – munkanélkülivé válás esetében – a foglalkoztatást elősegítő képzésnek kéne lehetőséget biztosítania.

3. A munkaerőpiaci programok továbbfejlesztése

A szakmai és képzési struktúra korszerűsítését, a munkaerő-kínálat és -kereslet összehangolását a munkaerő-tervezés módszereinek (folyamatban lévő) fejlesztése alapozhatja meg.

Tekintettel arra, hogy a munkaerő-kínálat mérséklésére egyre kevesebb

eszköz áll rendelkezésre, a fiatalok foglalkoztatása szempontjából kiemelt jelentősége van annak, hogy a munkaidőalap újraelosztásával, a részmunkaidős foglalkoztatás elterjesztésével teremtdjének új munkahelyek, illetve hogy a teljes munkaidős munkahelyek – legalább ilyen formában – megmaradjanak. Ez egyszerre feltételezi a megfelelő támogatási formák kidolgozását és életbeléptetését, valamint azt, hogy az aktív munkaerőpiaci eszközök alkalmazásánál is előnyben kell részesíteni a részmunkaidős foglalkoztatást. Mindez egyúttal jobb lehetőséget teremthet kombinált egyéni és rétegprogramok (pl. párhuzamos képzést, munkavégzést, szociális rehabilitációt ötvöző projektek) indítására is.

Az érettségivel rendelkező, felsőoktatásba be nem kerülő fiatalok számára bővíteni kell a szakképzésbe való bekapcsolódás lehetőségét. Előrelépés lenne a korszerű gazdaság igényeihez igazodó, felsőfokú szakmai képzések bevezetése. Arra kellene törekedni, hogy a fiatalok alapvetően az iskolarendszerből hozott tudásuk és képességeik alapján találjanak munkahelyet. A munkaerőpiaci szervezet ehhez járuljon hozzá szolgáltatásokkal, mindeneke-lőtt az álláshelyek feltárásával, közvetítéssel, a pályaeorientáció, pályaválasztás rendszerének korszerűsítésével, kiterjesztésével, a kapcsolódó intézmények tevékenységének összehangolásával, az iskolarendszerből kikerülő kö-vetési rendszerének kialakításával.

4. Szociális gondoskodás

A hátrányos helyzetű, perifériára sodródó fiatalokat kizárólag a munkaerőpiaci információs rendszeren keresztül nem lehet elérni, ezen keresztül tartósan nem támogathatók. A munkanélküliség okozta krízishelyzetek feloldásában, a deviancia megelőzésében a szociális szolgáltatásoknak – s azon belül a családsegítő szolgálatoknak – rétegspecifikus programokkal kell közreműködniük, így például célzott információs, tanácsadó, életvezetési és családterápiás feladatokat láthatnak el a munkanélküliek és családjuk körében. Ezekhez a szolgáltatásokhoz kapcsolhatóak a foglalkoztatási, munkaerőpiaci rehabilitációs programok.

*

A fentiekben vázoltakat úgy összegezhetjük, hogy a jelenlegi és várható munkaerőpiaci helyzetben a fiatalok foglalkoztatásának segítése számos új intézmény bevezetését, illetve elterjesztését vagy hatókörének szélesítését, összehangolt intézkedéseket, egyúttal más szemléletet és a munkaerőpiaci szereplők együttműködését igényli. Az alábbiakban a legszükségesebbnek vélt intézkedésekre teszünk javaslatot.

A fiatalokat valóban segítő intézkedések megalapozása érdekében *folytatni kell a fiatalok munkaerőpiaci helyzetét jellemző tendenciák feltárását*, így egybek között:

– ismételten el kell végezni a regisztrált munkanélküli fiatalok, illetve a regisztrációból kikerülő helyzetének alakulására vonatkozó vizsgálatot;

– indokolt megvizsgálni az iskolából kikerültek elhelyezkedési körülményeit és képzettségi szerkezetüket az Országos Statisztikai Adatgyűjtés Programban (OSAP) elrendelt adatgyűjtés alapján;

– külön elemzést érdemes készíteni a fiatalok munkaerőpiaci helyzetéről a KSH munkaerő-felvételének kiegészítő adatfelvétele alapján.

Természetesen az elvégzett vizsgálatok eredményét nyilvánosságra kell hozni, illetve azok alapján – szakmai viták után – hosszabb távú javaslatokat kellene megfogalmazni a legfontosabb teendőkre vonatkozóan. Az eddigi tapasztalatok alapján kulcsfontosságúnak tűnik a fiatalok tájékoztatásának kérdése. A fiatalok pályaválasztást segítő munkaerőpiaci tájékoztatása érdekében áttekinthető szereposztást kellene kialakítani az iskolák, a megyei pedagógiai intézetek, a regionális munkaerő-fejlesztő és átképző központok és a megyei munkaügyi központok között. Az említett intézmények közötti együttműködés nélkülözhetetlen. Érdemes növelni az ifjúsági információs és tanácsadó irodák hálózatának szerepét a pályorientációs tanácsadásban és a munkaközvetítésben, ezen belül különösen az alkalmi (helyettesítési, szezonális stb.) és diák munkalehetőségek feltárásában és közvetítésében. Bővíteni kellene a foglalkozási információs tanácsadók (FIT-ek) hálózatát.

Ahogy már korábban utaltunk erre, alapvetően fontos az iskolarendszerből kilépők iskolázottságának, szakképzettségének, illetve a felsőfokú végzettséget szerzők arányának növelése. A már kidolgozott, illetve kidolgozás alatt lévő szakképzési programokba be kell építeni az alapvető munkaerőpiaci ismeretek és álláskereső technikák oktatását.

Az alapiskolai végzettség nélküli fiatalok részére mielőbb olyan, szakképzést is biztosító programokat kell indítani, amelyek lehetővé teszik az általános iskola elvégzését.

Minden településen, illetve minden megyében fel kellene tárni azokat a foglalkoztatási területeket, amelyek keretében különösen az érettségizett fiatalok szociális, kulturális, egészségügyi, településfejlesztési, közlekedés- és hírközlés-szolgáltatási munkálatokkal, idegenforgalmi, illetve környezetvédelmi feladatokkal foglalkoztathatóak. E területek bővíthetik a közhasznú munkavégzések lehetőségét.

A fiatalok, elsősorban a halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok munkaerőpiaci esélyei bizonyosan javíthatóak lennének a családsegítő hálózat és más, szociális segítő intézmények, valamint a nonprofit szervezetek fokozottabb bevonásával.

Természetesen sürgető feladat a foglalkoztatási törvény módosítása miatt 1996. július 1-jével megszűnt pályakezdő munkanélküli segélyét felváltó aktív munkaerőpiaci támogatások (az új aktív foglalkoztatási eszközök, a kísérleti programok és az új szolgáltatások) értékelése.

Az érettségi utáni iskolarendszerű (post secondary) képzési formákat és az intézmények támogatási rendszerét mielőbb ki kell dolgozni. A sorkatonai szolgálatot teljesítő, valamint a büntetésüket töltő fiatalok munkaerőpiaci esélyeinek bővítése érdekében indított kísérleti jellegű képzési programokat folytatni, illetve értékelni kell.

A fiatalok egyes rétegei munkaerőpiaci, társadalmi leszakadásának helyzetéből, valamint a fiatalok foglalkoztatása elősegítését célzó programok

nemzetközi tapasztalataiból kiindulva javasoljuk, hogy – ugyancsak kísérleti jelleggel – induljon pályázat (esetleg az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány szervezésével) azon nem kormányzati szervezetek és esetleg állampolgári kezdeményezések ösztönzésére, amelyek a fiatalok munkaerőpiaci beilleszkedésének elősegítését célozzák. A pályázat keretében helyi projektek egységes, azaz nem eszközökre bontott támogatására nyílhat mód (pl. játszótérek rendbehozása, régebbi épületek restaurálása, használaton kívüli gépek, eszközök működképessé tétele). A helyi projektek a fiatalok munkavégzését, illetve bizonyos szakmai fogások elsajátítását segítené úgy, hogy közben munkájuk eredménye láthatóvá válhat, s az visszaigazolhatja erőfeszítésük értelmét.

A Nemzeti Gyermekek- és Ifjúsági Közalapítvány számos területen (bentlakásos képzések, a hátrányos helyzetű és fogyatékos fiatalok szakmai habilitációja, speciális szolgáltatások terén) segíthetné a fiatalok munkaerőpiaci integrációját.

Mindezek mellett – elsősorban diplomáciai munkával – törekedni kell arra, hogy több országgal létesítsünk gyakornoki csere-megállapodást, és szélesítsük a nemzetközileg elismert szakmák körét, továbbá növeljük a kétoldalú kapcsolatok, illetve a nemzetközi szervezetekkel való együttműködés révén nyerhető támogatásokat.

Jegyzetek

1. Az alsó korhatár bizonytalanságát az okozza, hogy míg a Munka Törvénykönyve a munkavállalási kor alsó határát 15 évben határozta meg, és a statisztikák is ezt tekintik életkori határnak, addig az iskolaköteles életkor 16 év. A felső korhatár – a nemzetközi standardok szerint – 24 év, s a KSH munkaerőfelmérése alapján 25 éves kor után a foglalkoztatási és munkanélküliségi adatok „belesimulnak” az átlagos trendbe. Azért láttuk mégis indokoltnak a 25–29 évesek bevonását is, mert a pályakezdőknél tekintettek között jelentős az arányuk.

2. Ez jóval meghaladja a KSH munkaerő-felvételének adatait, s az összetétel is eltér attól: a munkaügyi szervezet nyilvántartásában jóval nagyobb a 25–29 évesek, valamint a közép- és felsőfokú végzettségűek aránya. Az eltérés oka sokrétű. Szerepet játszott benne, hogy a KSH felmérése kiszűri azokat, akik illegális vagy alkalmi munkát végeznek, akik nem keresnek aktívan munkát. Hozzájárult az eltéréshez az ún. regisztrációs érdekltség, vagyis az, hogy a fiatalok a jelentkezéssel jogot szerezhettek a – közép- és felsőfokú végzettségűek által igénybe vehető – pályakezdő munkanélküli segélyre és képzési támogatásra, kényszerűen vagy önként kitolva a munkakeresés és -kezdés időszakát.